

Onlayn resurslarda dəyişdirilən tariximiz

İnternetdəki məlumatlar çox zaman həqiqəti əks etdirmir

Yalnız Azərbaycanın deyil, dünyanın ən qədim yaşayış məskənlərindən sayılan, tarixin bütün dövrlərini adlayan Qarabağın tarixinin daha düzgün təqdim edilməsinə, bu tarixdə indiyədək yol verilən bütün təhriflərin düzəldilməsinə ehtiyac var.

Ermənilərin daim özünüküleşdirməyə çalışdıqları Qarabağın işğaldan azad edilməsi onun tarixinin yenidən öyrənilməsi zərurətini artırır.

Son illər ərzində Azərbaycanın onlayn resurslarında Qarabağla bağlı yerləşdirilən məlumatların sayı artsa da, yenə də yanlışlıqlara yol verilir. Bəzi məlumatların hazırlanmasında əsaslı mənbədən istifadə edilmədiyi üçün buradakı faktlar ya tam, ya da qismən öz təsdiqini tapmır, baxmayaraq ki, söhbət tarixi faktlardan getdiyi üçün burada hər hansı səhvə yol vermək yolverilməzdir.

Onlayn resurslarda dəyişdirilən tariximiz

İnternetdəki məlumatlar çox zaman həqiqəti əks etdirmir

Əvvəli 1-ci səh.

Azərbaycana dair yeni “tarix” uydururlar

Məsələn, Qarabağ xanlarının iqamətgahının harada olması ilə bağlı internetdə axtarış apararkən tam düzgün məlumatların verilməməsini görürük. Vikipediyanın Azərbaycan dilindəki versiyasında Bayat və Şahbulaq qalaları açıq şəkildə Qarabağ xanlarının iqamətgahı kimi tanılmır, bura inzibati mərkəz kimi qeyd olunur. Vikipediyanın rus dili versiyasında isə Pənahəli xanın Ağdamdakı imarəti tam yanlış olaraq, Qarabağ xanının iqamətgahı kimi təqdim edilir.

Ancaq tarixə müraciət etsək görərik ki, belə deyil. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Güntəkin Nəcəflinin sözlərinə görə, həmin dövrün əsas mənbələri “Qarabağnamələr”dir ki, burada da Qarabağ xanlarının 3 iqamətgahının olduğu qeyd edilir. Bunlar Bayat, Şahbulaq, daha sonra isə Şuşa qalalarıdır. 1748-1752-ci illərdə Bayat, 1752-1756-cı illərdə Şahbulaq, daha sonra isə Şuşa qalası Qarabağ xanlarının iqamətgahları olub. Bu fakt rus dilindəki elmi mənbələrdə də öz təsdiqini tapır: “Təbii ki, Bayat və Şahbulaq qalaları çox qısamüddətli iqamətgah olub, amma çox məntəqləli iqamətgah olmayıblar. Ən gözəl iqamətgah Şuşadakı olub. Ağdamdakı imarət isə xanın iqamətgahı olmayıb, ora Pənahəli xanın 8 otaqlı, hamamı olan şəxsi mülkü olub. Mənbələrdə bu imarətdə xanın qonaqlar qəbul etməsi ilə bağlı məlumatlara (internetdə xanın burada qonaqlarını qəbul etdiyi bildirilir) rast gəlməmişəm. Xanlar adətən iqamətgahlarından kənarında olan imarətlərində dinçəlilər. Onlar inzibati mərkəz kimi daha çox paytaxtda olan qalalarından istifadə ediblər, kənardakı imarətlərində isə istirahət ediblər. Bu da ən çox yay aylarında olurdu. Müqayisə etdikdə bütün xanlıqlarda bunun belə olduğunu görürsən”.

Mədəni dəyərlər üzrə tədqiqatçı ekspert, Beynəlxalq Memarlar Akademiyasının Moskva şöbəsinin professoru, Azərbaycan Memarlar İttifaqının İdarə Heyətinin üzvü Faiq İsmayılov da onlayn resurslarda, xüsusilə vikipediya tariximizin bir çox hallarda təhrif edildiyini deyir.

Onun sözlərinə görə, bəzən Azərbaycan tarixi ilə bağlı internetə məlumat yerləşdirilərkən nəinki ciddi səhvlərə yol verilir, hətta sayta məlumat yerləşdirənlər özlərindən yeni “tarix” uydurur və bunu həqiqət kimi cəmiyyətə sırıyırlar. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə aid tarix və mədəniyyət abidələri haqqındakı məlumatlarda bu cür hallara daha çox rast gəlinir. Belə məlumatlardan biri də Laçın rayonunun Quşçu kəndindəki “Böyük bulaq” abidəsidir: “Bulaq haqqında qısa ensiklopedik məlumatda qeyd edilir ki, o, 1895-ci ildə inşa edilib. Bulağın inşa tarixi onun divarındakı daşda çox aydın şəkildə qeyd olunub.

Vikipediya (https://az.wikipedia.org/wiki/Böyük_bulaq) isə bulağın inşa tarixi VII əsrə aid edilir. Müəllif yazır: “Mənbələrə əsasən, “Böyük bulaq” VII əsrin əvvəllərində kənddəki yeganə “bulaq-abidə” olub”. Maraqlıdır ki, o, hansı mənbələrə əsaslanaraq yalan danışır? Daha sonra qeyd edilir: “Müharibələr nəticəsində dağılsa da, ərəblərin işğalı zamanı bulaq yenidən bərpa edilib”. Azərbaycan tarixində indiki Laçın rayonunun heç bir hərbi-strateji əhəmiyyət daşımayan ucqar bir ərazisində hansısa müharibələrin olması mənə məlum deyil. Əgər həmin adamın tarixdən bir az xəbəri olsaydı, yəqin ki, bu ifadələri yazmazdı. Bilərdi ki, hətta ərəb istilasından əvvəl qoşunlarının bu qədar ucqarlara gedib çıxmasına ehtiyac olmayıb. İkincisi, əgər bu kənddə VII əsrdə müharibə olsaydı belə, qılınç və nizələrle bu bulağın dağıdılması mümkünsüz idi. Bunlardan başqa, abidənin gah alban, gah da islam dövrünə aid edilməsi müəllifin memarlıqdan anlayışının olmamasının nəticəsidir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə tariximizin hələ neçə-neçə açılmayan səhifəsi var. Gəlin birlikdə bunları aşkar edib gənc tədqiqatçılarımızın istifadəsinə verək. Olanlarımızı yalanlarla cilalayıb cəmiyyəti çaşdırmayaq”.

Vikipediya niyə ciddi mənbə sayılır

Müasir dövrdə insanlar onlayn resurslarla işləməyə üstünlük verdiklərindən özlərinə lazım olan məlumatları əvvəlki kimi çap məhsullarında deyil, daha çox internetdə axtarırlar. O üzdən həmin resurslardakı məlumatlar insanlar tərəfindən getdikcə daha çox əsaslandırılmış mənbə məlumatı kimi qəbul edilir. Bu azmış kimi internetdə yazılanlara inanaq onu mötəbər mənbəyə çevirənlərin sayı getdikcə artır. Odur ki, müasir dövrün onlayn resurslardan asılılığı və ona bağlılığı internetdə məlumatların, xüsusilə tarixi faktların təhrif olunmamış formada təqdim edilməsini zəruri edir.

Məlumdur ki, bu gün internetdə hər hansı informasiyanın əldə edilməsi üçün axtarış aparılarkən istifadəçiyə təklif olunan birinci resurs vikipediyaadır. Ay ərzində 20 mindən çox məqalənin yerləşdiyi, 27 milyon istifadəçinin qeydiyyatdan keçdiyi vikipediya hər ay ortalama 18 milyardan çox səhifə baxışı ilə dünyanın ən çox ziyarət edilən saytlarından biridir. Açıq ensiklopediya hesab olunan vikipediya məlumatlarının dəqiqlik dərəcəsi 80 faiz civarında qiymətləndirilir. Mütəxəssislərin fikrincə, vikipediya məqalələrinin 13 faizində səhvlər var. Onların 10 faizi faktiki, 3 faizi isə orfoqrafik səhvlərdir. Resurs açıq olduğundan hər kəsin, hətta sahə üzrə biliksiz şəxsin də buraya hər hansı məlumatı daxil və redaktə edə bilmə imkanının olması məlumatların qəbulunu təşviq edir. Buna görə də onlayn resurslarda məlumatların əsaslandırılması, rəsmi mənbə məlumatı kimi qəbul edilməməlidir.

Vikipediyanın Azərbaycan bölməsinin idarəçilərindən olan Araz Yaquboğlu deyir ki, ingilisdilli vikipediyanın məlumatlarla zəngin olma vəziyyətinə görə dərinlik dərəcəsi 1075, rus dilinin 137, erməni dilinin 47 olduğu halda, Azərbaycan dilində bu rəqəm 35-dir (son vaxtlara qədər 31 olub). Azərbaycandilli vikipediyanın dərinlik göstəricisi ingilis, rus, əlcə də erməni dilindən aşağı olsa da, onun zənginləşdirilməsi üçün ardıcıl işlər aparılır. Hazırda vikipediya Azərbaycan dilində 180 minə yaxın məqalə var.

A.Yaquboğlunun fikrincə, vikipediya bütün informasiyalar demək olar ki, əsaslandırılmalı da, müəyyən faiz məqalələrdə istinadlar yoxdur və ya orada müəllif tərəfsizliyə əməl etməyib: “Vikipediya istənilən şəxs istənilən zaman istənilən yerdən daxil olaraq məqalə yazsa, onu redaktə, müzakirələrdə iştirak edə bilər. Qeydiyyatdan keçmə müəyyən üstünlüklərin əldə edilməsi baxımından daha məsləhətli olsa da, qeydiyyatdan keçmədən də sayta məqalə əlavə etmək olar. Vikipediya yerləşdiriləcək məqalə qaydaya uyğun olaraq, ensiklopedik tələblərə cavab verməli, bunun üçün müxtəlif mənbələrdən istifadə edilməlidir”.

Araz Yaquboğlu hesab edir ki, məlumatların yerləşdirilməsi zamanı ortaya çıxan əsas problemlər əsasən mənbələrin olmaması və mövzunun ensiklopedik tələblərə cavab verməməsi ilə bağlıdır. Bu, yeni istifadəçilərin fəaliyyətində daha çox nəzərə çarpır. Bundan başqa, müəyyən mövzular üzrə məlumat qıtlığı var ki, bunlar da vikipediya müəyyən istiqamətlər üzrə keçirilən “mövzulu aylar”da aradan qaldırılır. İndiyə kimi təxminən 70-dən çox müxtəlif sahəni əhatə edən “Mövzulu ay” layihəsi həyata keçirilib.

Vikipediya üzrə mütəxəssis Elnur Eltürk isə qeyd edir ki, sistemləşdirilmiş şəkildə məlumatlar təqdim etdiyi üçün vikipediya dünyada ən çox izlənən resurslardan biri olsa da, nüfuzlu akademik və elmi cəmiyyət onu ciddi mənbə kimi qəbul etmir: “Bu internet resursunu izləyənlərin sayı getdikcə artır. Vikipediya məqalələrlə tutarlı, əsaslı mənbələrə söykənsə, ensiklopedik olarsa, onlara qarşı şübhələr yaranmaz. Məqalələrdə akademik və elmi mənbələrə istinad edildikdə etibarlılıq amili artır. Bu, məqalələrin ensiklopedikliyi etibarlı etməklə yanaşı, onun keyfiyyətini də yüksəldər. Oxucu məqaləni oxuyarkən mütləq mənbələrə diqqət etməlidir. Vikipediya məqalənin mənbəsiz yaradılması onun məzmununu və əhəmiyyətini itirir. Bu halda məqalə ciddi qəbul olunmur”.

Elnur Eltürk əlavə edir ki, vikipediya məqalələrin yaradılması ilə bağlı təlimlər keçirilir. “Youtube” kanalına Azərbaycan dilində məqalələrin necə yaradılması və redaktəsi ilə bağlı dərslər yerləşdirilib: “Ancaq biz hər kəsdən də məqalələrin eyni səviyyədə hazırlanmasını gözləyə bilmərik. Məqalələrin necə yaradılması həm də istifadəçilərin təlimləri necə mənimsəməsindən asılıdır. Bir məsələni diqqətə çatdırım ki, “Viki” icmasında bacarıqlı, qaydalara əməl edən könüllülərin sayında artım müşahidə olunur”.

Vikipediya bəzi məlumatların dilinin həddən artıq basadışılmamasına münasibət bildirən Elnur Eltürk də belə halların olduğunu təsdiqləyir. Onun sözlərinə görə, məqaləni hazırlayan istifadəçinin yazıları vikipediyanın qaydaları çərçivəsində hazırlanmadıqda və ya redaktə edilmədikdə o, ya birbaşa, ya da səsvərmə yolu ilə silinir. Ekspertin fikrincə, bu, qaydaları qorumaq baxımından düzgün addımdır.

Vikipediyanın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərini açıqlayan mütəxəssis hesab edir ki, bu resursda məqalə yaratmaq istəyən yeni istifadəçilər mütləq qaydalarla tanış olmalı və ona əməl etməlidirlər. Onun fikrincə, ali məktəblər bu prosedura qoşularsa, intellektual və bacarıqlı gənclər həmin işə öz töhfələrini verərsə, vikipediyanın zənginləşdirilməsi ilə bağlı istənilən nəticəni əldə etmək olar: “Bu, Azərbaycan dili bölməsində məqalələrin sayını artırmaqda yanaşı, onların keyfiyyətini də yüksəldər. Xaricdə yaşayan və təhsil alan gənclər vikipediya Azərbaycanla bağlı məlumatların sayının artırılmasına və ya mövcud olan məqalələrin məzmununun dolğunlaşdırılmasına yardım edə bilərlər. Onlar xarici dil bölmələrində Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, görkəmli şəxsiyyətləri və başqa mövzularda məqalələr hazırlaya bilərlər. Bir zamanlar Azərbaycan dili bölməsində məqalələrin kəmiyyət və keyfiyyəti arzuolunmaz şəkildə idi. Bu gün həmin resurs olduqca məzmunlu, akademik, elmi məqalələrlə zənginləşdirilir. Düşünürəm ki, ölkəmizdə vikipediya məlumatlarının hazırlanması üzrə təlimçilərin sayı yetərincədir. Onların fəaliyyəti sayəsində vikipediya getdikcə təkmilləşəcək, onun keyfiyyəti yüksələcək”.

Müəyyən çatışmazlıqların olmasına baxmayaraq qəbul edilməlidir ki, onlayn resurslar, xüsusilə vikipediya bir xalqın özünü tanıması, mədəniyyətini, dili və s. ilə bağlı əhəmiyyətli məlumatların dünyaya təqdim edilməsi üçün ən yaxşı vasitələrdən biridir. Bu gün Azərbaycanla bağlı tarixi həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə düzgün formada təqdim edilməsinə ehtiyac var və bunun üçün ən yaxşı yollardan biri onlayn resurslardır. Bu resurslar Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına, mədəni dəyərlərimizin tanınmasına, tariximizin qorunmasına öz töhfəsini verər, buradakı dəqiq, zəngin, keyfiyyətli məlumatlar bizim virtual məkəndəki güclü silahımız ola bilər.

*İlhamə İSABALAYEVA,
“Azərbaycan”*